

Comunicació i diversitat cultural
Comunicación y diversidad cultural
Communication and Cultural Diversity

Consideracions finals del diàleg
Comunicació i diversitat cultural

Fòrum Universal de les Cultures – Barcelona 2004

27 de maig de 2004

Després de les intenses jornades d'aquest darrers dies, a la vista de les ponències, de les comunicacions i dels debats que s'han anat duent a terme, com a codirectors del Diàleg, i amb l'objectiu de donar continuïtat a tot l'esforç realitzat, "proposem" les consideracions que segueixen, i que restaran obertes al debat, dins del web del Diàleg, fins a la clausura del Fòrum Barcelona 2004, el proper mes de setembre. El resultat de tot plegat el difondrem per tots els mitjans disponibles i el presentarem als responsables de les conclusions finals del Fòrum perquè el prenguin en consideració.

Davant del risc del pensament únic, que tendeix a associar discrepància amb amenaça, pretenem promoure un debat que transcendeixi aquest Diàleg del Fòrum i que pugui ser una contribució activa per a l'adopció de polítiques democràtiques de comunicació i cultura que afavoreixin l'eliminació de les barreres i multipliquin els accessos de la diversitat cultural als mitjans de comunicació.

1. SOBRE EL FÒRUM UNIVERSAL DE LES CULTURES, BARCELONA 2004

La nostra primera consideració es vol centrar en les idees que hauríem d'extreure de l'experiència que ha significat aquest Diàleg, que ara clausurem, en el marc del Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004. Aquesta experiència ens ha demostrat –de nou– que el món només es pot pensar des d'una realitat concreta, un lloc concret, una identitat, com a primera referència de la diversitat cultural, però també ens ha demostrat la necessitat de comprometre els nostres punts de vista amb la realitat mundial, en termes de mútua cooperació i d'entesa. L'experiència de Barcelona i Catalunya amb aquest primer Fòrum en termes de relació entre allò local i allò global té un valor universal, en la mesura que posa l'accent en la centralitat de la cultura –en el sentit més ampli i més complex del terme– per a la democràcia i per a les condicions de la pau a la nostra societat.

2. SOBRE LA CULTURA I LA DIVERSITAT CULTURAL

2.1. Com hem vist aquests dies, els conceptes, que no són neutres, sí són dinàmics. En aquest sentit, considerem que cal seguir revisant i aprofundint en la interpretació del concepte de diversitat cultural, des d'una perspectiva civilitzadora, democratitzadora, posant-lo en relació amb la realitat política i econòmica del món actual, fent front i referint-se als conflictes presents a la societat actual. En cas contrari, el debat sobre la diversitat cultural pot arribar a ser una forma d'emascarar la realitat.

2.2. Considerem que cal contrarestar les visions apocalíptiques i bel·licoses que situen els problemes de la diversitat com una qüestió de "xoc de civilitzacions". Això significa replantejar, en termes d'equilibris planetaris, què implica la coexistència de cultures diverses. Cultures diverses amb creences, valors, produccions, institucions i utopies que, en la tensió entre conflicte i diàleg, es poden convertir en aportacions per una cultura de pau.

2.3. La defensa de la diversitat cultural comporta també revisar els conceptes de centre i perifèria, en termes globals, estatals, nacionals i locals, i també els conceptes d'allò polític i de les polítiques. L'adopció de polítiques de promoció de la diversitat cultural és un afer de governabilitat, que té gran transcendència per a la ciutadania i que no es pot emprendre sense la participació ciutadana.

2.4. La diversitat lingüística és un element clau de la diversitat cultural, com ha quedat expressat en nombroses contribucions d'aquest Diàleg que s'han referit a les experiències de la Índia, de les comunitats indígenes d'Amèrica Llatina o de diverses llengües de petites nacions europees. És en aquest context que reclamem polítiques de comunicació que tinguin en

compte aquesta importància, de manera que la diversitat lingüística sigui valorada en la producció de béns i serveis culturals.

2.5. Davant la complexitat geopolítica del món contemporani, és crucial assumir el doble repte que comporta la promoció de la diversitat: en l'àmbit global i en l'àmbit local. D'una banda, és una qüestió de caràcter mundial, que implica la coexistència d'expressions culturals que han d'aprendre a afrontar els conflictes i les diferències en un clima d'obertura democràtica. De l'altra, és un afer de caràcter local, que tendeix a reproduir els desequilibris, les exclusions i els autoritarismes globals a l'interior dels Estats nació. La capacitat per gestionar les diferències a l'interior dels Estats, de les regions, de les ciutats o, fins i tot, dels barris és la condició fonamental per avançar cap a un món on la globalització no signifiqui l'anul·lació de les expressions culturals més minoritàries, minoritzades o més vulnerables.

2.6. Un concepte democràtic de la diversitat cultural implica assumir-la no pas com un objecte mercantil o una mercaderia amb la qual es pugui negociar, sinó interpretar-la com l'expressió més acabada del patrimoni social —material i immaterial—. Les societats necessiten aquest patrimoni per recrear el seu passat, interpretar el present i projectar el futur cap a un món amb interaccions creixents. Per això, considerem fonamental fomentar i adoptar les mesures polítiques necessàries que afavoreixin no només la preservació de les cultures, sinó també la seva transformació en diferència, en un espai públic global cada vegada més incloent de la diversitat.

2.7. Constatem la necessitat de restituir la credibilitat i la legitimitat —és a dir, el prestigi— a les polítiques culturals, com a instruments reguladors de l'equilibri entre cultures diferents. Aquest camí passa per l'enfortiment del debat públic, la promoció activa de la participació ciutadana i la crítica als desequilibris, també en la comunicació. Tot plegat constitueix un repte per als legisladors, però també per als professionals i acadèmics que hem de contribuir a aquest debat per reformular aquestes polítiques, des de la responsabilitat que implica el compromís amb les necessitats socials.

3. SOBRE EL ROL DELS MITJANS DE COMUNICACIÓ

3.1. La primera i irrenunciable condició de la diversitat cultural als mitjans de comunicació és la llibertat d'expressió. Per això, el Diàleg Comunicació i Diversitat Cultural fa propis, i es proposa divulgar la Declaració final del Diàleg "Informació. Poder i ètica en el segle XXI", organitzat pel Col·legi de Periodistes de Catalunya en aquest mateix Fòrum.

3.2. Considerem imprescindibles polítiques que afavoreixin el pluralisme dels mitjans de comunicació com a eina que garanteixi la diversitat cultural. Tot això, però, des d'una concepció renovada d'aquestes polítiques, no pas limitada a considerar la presència quantitativa dels diversos partits polítics o les seves quotes d'influència, sinó que tingui en compte, més àmpliament, el protagonisme de la societat civil i de les veus plurals.

3.3. Cal una revisió aprofundida de la missió dels mitjans de comunicació de titularitat pública, especialment necessària, a més, en el seu trànsit cap a l'era digital. Aquesta revisió hauria de centrar-se en la constitució d'un vertader servei públic, que afavoreixi el pluralisme polític i la diversitat cultural.

3.4. Els canvis actuals en els mitjans i les tecnologies de la comunicació constitueixen una oportunitat de transformació que cal potenciar. En el context actual són possibles nous exercicis comunicatius dels mitjans, nous usos de la comunicació que permeten la invenció de noves pràctiques de gestió de la diversitat, de la representació de l'altre i de la participació.

3.5. Es demana als responsables i professionals dels mitjans de comunicació que en els seus processos de producció sàpiguen afrontar el repte de la complexitat, condició indispensable per tractar de manera acurada, sense recórrer a la trivialització o a la banalització de la diversitat. Considerant, d'altra banda, que avui els mitjans operen com a instruments globals i que, per tant, haurien d'assumir que la seva tasca és treballar com a instruments d'interconnectivitat dins de les societats.

3.6. El reconeixement de la diversitat cultural reclama l'existència de mitjans de comunicació "propis" de les diverses comunitats i grups, evitant la tendència molt general de reglamentar en excés i a dificultar l'existència dels més petits facilitant en canvi l'expansió dels més grans. Les polítiques de comunicació han de donar resposta a aquestes necessitats.

3.7. A les noves societats la convivència també reclama l'existència d'espais compartits, espais públics, als mitjans de comunicació, però també als espais urbans (places, carrers, festes) sense exclusions, que facilitin la comunicació entre les diferències i els diferents. Una societat democràtica i que es vol justa necessita de l'espai públic per a la representació i la participació. Els mitjans de comunicació, i ara ja també les tecnologies de la informació i la comunicació, són els instruments imprescindibles per a la creació d'aquest espai públic.

3.8. L'eliminació de les barreres a la diversitat cultural també és un repte de l'educació. En aquest sentit reclamem la implicació d'acadèmics i professionals de la comunicació en programes de col·laboració amb el sistema educatiu, amb la creació de continguts educatius als mitjans, però també amb iniciatives que contribueixin a saber fer una lectura crítica dels mitjans.

4. ESPECIALMENT SOBRE LA RECERCA

4.1. Fomentar la recerca crítica sobre la diversitat cultural i les qüestions que s'hi relacionen és un deure de les universitats i dels centres de recerca. Disposar d'informació sòlida, rigorosa i contrastada, tenir diagnòstics —tasques irrenunciables de la universitat— contribueix a desmuntar els prejudicis, els estereotips i les prevencions amb els quals es tendeix a associar la diferència i la diversitat, i ajuda a construir alternatives per a un món plural, incloent i respectuós amb les diferències.

4.2. Cal una actuació decidida de les institucions acadèmiques perquè activin la renovació dels estudis de comunicació, promovent els enfocaments de caràcter socio-cultural de la comunicació, de caràcter interdisciplinari, superant la fase actual excessivament descriptiva i poc atenta a la diversitat dels usos de la comunicació.

4.3. És indispensable fomentar estudis interdisciplinaris que, sense menystenir les perspectives de la comunicació, puguin incorporar en els seus enfocaments tant la dimensió de l'economia política de la comunicació com les aproximacions des de la cultura.

4.4. És desitjable impulsar estudis comparatius entre països, entre regions, entre comunitats, entre grups d'investigadors de realitats diferents per ajudar-nos mútuament en l'aprenentatge de processos i de mecanismes que puguin esdevenir models per a la convivència de la diversitat.

4.5. Convé afavorir i donar suport a aquelles iniciatives que permetin la circulació de les investigacions i el discurs crític dels investigadors dins d'espais d'opinió pública en un diàleg continuat amb les indústries culturals i amb els periodistes i altres professionals de la comunicació.

5. PROPOSTES

5.1. Convidem tots els interessats que participin del debat en línia que obrim, des d'ara mateix, al web del Diàleg (www.incomuab2004.org), expressant els seus punts de vista sobre les diferents ponències i debats, i sobre aquestes consideracions finals.

5.2. Es proposa crear una plataforma educativa a Internet que reculli el contingut de les ponències, comunicacions i debats d'aquest Diàleg i les transformi en materials d'ús educatiu, per a tots els sectors implicats en la comunicació i la diversitat cultural, professionals, educadors i investigadors.

5.3. Es proposa crear i difondre, a través de l'esmentada plataforma educativa, una font de recursos que reculli les experiències més reeixides dels mitjans i de les tecnologies de la comunicació en relació amb la diversitat cultural. Amb aquesta iniciativa es vol fomentar la difusió d'aquestes experiències i constituir una xarxa internacional d'intercanvis destinada a facilitar la col·laboració.

5.4. Prenent en consideració les anàlisis crítiques presentades per diversos comunicants sobre el tractament de l'altre als mitjans de comunicació, ens adreçem a les institucions acadèmiques, a les organitzacions professionals i als ens reguladors de la comunicació perquè mantinguin una actitud crítica i de denúncia respecte de tots els tractes discriminatoris, excloents, deformadors, o simplement simplificadors d'aquelles imatges.

5.5. També es demana a tots els participants al Diàleg que, des de les seves institucions, s'impliquin activament en els debats a escala local o a escala mundial actualment oberts i que poden incidir més directament en la promoció de la diversitat cultural.

5.6. Tenint en compte que la Unesco, institució patrocinadora d'aquest Fòrum, està immersa en un procés de preparació d'una convenció sobre diversitat cultural, i que ens trobem de ple en la realització de la Cimera Mundial de la Societat de la Informació, es posa a la seva disposició tot el cabal de reflexions i propostes sorgides del nostre Diàleg per tal de contribuir a aquestes importants iniciatives

5.7. Finalment ens adreçem als responsables del Llegat del Fòrum Universal de les Cultures Barcelona 2004 perquè incorporin a les seves conclusions la necessitat de considerar la comunicació com a una temàtica clau de les polítiques culturals del nou segle, i que així ho transmetin als organitzadors dels propers Fòrums Universals de les Cultures, tenint en compte però, de forma crítica, que avui en dia els mitjans operen com a instruments globals i que, per tant, han d'assumir la responsabilitat de treballar activament per enderrocar les barreres i per fer possible la diversitat cultural, en un món cada dia més interconnectat.

Aquest era, també, l'objectiu del nostre Diàleg. Si hem donat un pas endavant en aquests direcció podem dir que hem aconseguit, modestament, amb la nostra contribució al Fòrum Universal de les Cultures, Barcelona 2004.

Finalment, i en nom de l'Institut de la Comunicació (Incom) de la UAB, el nostre agraïment al Fòrum, a tots vostès i als nostres propis companys i companyes, per l'oportunitat que ens han donat d'organitzar aquest Diàleg sobre Comunicació i Diversitat Cultural.

Moltes gràcies.

Miquel de Moragas
Maria Corominas